

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ СЕМАНТИКИ ІНСТРУМЕНТАТИВІВ У ГЛЮТОНІЧНОМУ ФРЕЙМІ

Глютоніми-інструментативи – мовні знаки периферійної зони глютонічного фрейму, що відповідають мисленнєвому аналогу знаряддя дії та є одним із компонентів об'єкта в структурі пропозиції або предикатно-аргументній структурі. У глютонічному фреймі, що вбирає всі мовні знаки харчової сфери, інструментативи посідають помітне місце. У мовному корпусі ресторанного господарства це номінації приладів, механізмів, ємностей, інструментів для виготовлення та споживання різноманітних страв. Лінгвоутворення «домашнє начиння» вбирає відносно обмежену кількість мовних знаків, однак семантика багатьох із них містить етнолінгвістичний компонент – ціннісні домінанти світоглядного характеру українського етносу. Мета нашого дослідження – розглянути специфіку вияву цих домінант, зафіксованих у словнику-довіднику «Знаки української етнокультури» В.В. Жайворонка, збірці «Слово батьків з усіх віків» Н. і М. Міщенків, етнолінгвістичному словнику «Слов'янські старожитності», на матеріалі загальновідомих у мовній картині світу українців були номінацій домашнього начиння *горщик, сито, решето*.

Лексема *горщик* номінує один із найбільш ритуалізованих предметів домашнього начиння, що осмислюється як умістище душі та духів. Найважливішим принципом осмислення горщика та посуду в цілому є антропоморфізм, що виявляється на рівні лексики (горло, ручка, носик, черепок тощо). Лексема *горщик*, що номінує глиняний посуд, у якому варили їжу, звичайно в печі, мала синоніми: залежно від призначення – *борщівник* (перев. для борщу); *кашник* (для каші); залежно від розмірів – *відёрник* (на одне відро); *стовбун* (високий); *покотіло* розм. (великий); *горня, маценя* розм. (маленький). Антропоцентричне бачення оточуючого світу відбилосся в загадці про життя *гличика*, у якій він постає дбайливим господарем: «Був на копанні, був на шльопанні, був на базарі, був на пожарі; молодим був – сім'ю годував, сам ні крихти не їв, а упав – то й пропав, ніхто й кісток не зібрав». Часто паремії та фразеологізми про *горщик* характеризували ставлення до людини та оточуючого світу: *розбите горня* – символ руїни, розбрату; *дірявий горщик* – марнотратник; *щербатий горщик* – нещаслива, невдатна людина; «Ліпше старий *горнець*, як новий череп» (тобто старий наречений, та надійний), «*Горнець* котлові докоряє, а оба засмальцьовані» (обидва однаково

лихі), «Горшки не святі ліплять», «Немає ні в *горшку*, ні в мішку», «Осадила, мов *горщик* від жару одставила», «Щербатого *горшка* ніколи не наповниш», «Хоч малий *горщик*, та м'ясо варить», «Порожній *горнець* дзвенить, а повний мовчить». За давнім повір'ям, горшки добра господиня не лишає відкритими, особливо на ніч – у них може впасти щось нечисте.

Лексеми *сито*, *решето* номінують предмети домашнього начиння, що відігравали важливу роль у сімейних, календарних та оказіональних обрядах (викликання дощу, відлякування граду), у шкідливій та апотропеїчній магії, у народній медицині, гаданнях для визначення майбутньої долі, злодія тощо. Пов'язане асоціативно з «верхом», небом, сонцем, хмарами, дощем, світлом, ідеєю множинності, *решето* поставало в обрядах як вмістище дарів, символ плідності, багатства та достатку. Призначене для просіювання, відділення потрібного від непотрібного, *решето* й *сито* осмислювалися як універсальний оберіг, захист від бідності, нещастя та ворожих сил. Про шанобливе ставлення українців до цих предметів свідчать демінутиви та аугментиви, пов'язані з їхніми назвами: *ситце*, *ситко*, *ситечко*, *решітце*, *решетила*. Фразеологізми «носити воду *решетом*», «міряти воду *решетом*» означають виконання марної, безглуздої роботи. Лексема *сито* входить до складу сталих народних порівнянь. Наприклад, про дрібний дощ говорять: «Дощ як крізь *сито*», «Чужу стріху латав, а своя – як *решето*», «Диво – як *сито*, а чудо – як *решето*». Номінація *решето* є ключовою у загадці про соняшник: «Золоте *решето*, а в ньому чорних хатинок повно». Паремії з лексемами *сито*, *решето* могли мати як семантику позитиву, так і негативу. Наприклад, про досвідчену людину говорили: «Перейшов уже крізь *сито* й *решето*»; про хитру – «Вилами горіхи коле і *решетом* носить», «Стільки правди, як води в *решеті*», про дурну – «Пісок *решетом* збирає», «Він дуже розумний: *решетом* у воді зірки ловить», про бідну – «Прийшов – ні *ситця*, ні *решітця*»; «Господар з тебе кепський, як з собачого хвоста *сито*», «Такий голий, що його і в *решето* не зловиш»; Деякі паремії містили повчання: «Сонця *решетом* не вхопиш», «*Решетом* води не наносиш, макогоном хліба не намолотиш», «Марна праця – *решетом* воду міряти», «Вода в *решеті* не встоїться», «Не всім однаково дано: одному *ситце*, другому *решітце*» тощо.

Наш аналіз показав, що етнолінгвістичний компонент семантики інструментативів у глютонічному фреймі вербалізує сегмент духовного світу українців, оперуючи номінаціями здавна відомих і зрозумілих реалій.